

Indiánkérdés – nemzetté válás

PERU A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ UTÁN

A XIX. században kialakuló független perui állam megőrizte az elnyomás és az előjogok gyarmati struktúrájának legfőbb elemeit. Egy olyan nagybirtokon alapuló gyarmati rendszerét, melyben a kizsákmányoló-kizsákmányolt viszonya a *kreol* (= fehér)—*indián* ellentétben fejeződött ki és merevedett meg, s ahol — ebből következően — az *elkülönülési hierarchia* alapja — ideológikus alapja — a *bórszín* lett: a gyarmati Peruban — s másutt is Latin-Amerikában — 16 *castas*, kaszt különült el. A gyarmati kreol ideológia átvette az anyaországtól, és a fehér—indián viszonyra adaptálta a Spanyolországban a mórokkal szemben kialakított faji sémát a vértisztaságról („*limpia de sangre*”), s kialakította a buta, babonás, alacsony intelligenciájú indián mítosztát.

A Las Casas—Nuevas Leyes—Garcilaso de la Vega nevével jellemezhető *indián-védő irányszat* Peruban mindig gyenge volt; ez mondható el a felvilágosodással kapcsolatban is, melynek „jó indián” fogalma Peruban — a Tupac Amaru-felkelés okozta félelem miatt is (1780—83) — erőtlenségre, s itt a függetlenségi mozgalom sem volt erős.

Az *Independencia* előtt a gyarmatbirodalom privilegizált térségében, Peruban csak egy igen korlátozott reformprogram kialakítására került sor.

Peruba San Martin és Bolívar csapatai hozták meg a függetlenséget, s az ő rendeleteik jelentik az önálló törvénykezés első lépéseit. San Martin 1821-ben rendeletben tiltja meg az „indio” szó használatát: „Az indiánok ... Peru fiai és állampolgárai, s nevük *perui*.” A San Martin-i gondolat számára azonban (az indián egyenlővé tétele a criollo-val, a gyarmati fehérrel) nincsenek meg a gazdasági-társadalmi feltételek a XIX. század eleji Peruban. Ezt láthatjuk Bolívar egyik rendeletében, mely a magántulajdon elvét megfogalmazva, nem ismeri el az indián közösségeket; ezek földjeit felosztva, azt az indiánok magántulajdonába adta, s ezzel jó lehetőséget teremtett (s a XIX. század folyamán az állam végig támogatást is adott) az indián földek elrablására, visszaélésekre.

Az „indián”, „kreol”, „casta” (= mesztic) szó vizsgálata a XIX. században jól mutatja, hogy ezek *tartalma* már nem a XVI—XVII. századi jelentést hordozza, s mutatja, hogy használatuk bizonyos ideológikus tartalmat is hordoz. A XIX. század első felének perui adóösszeírói naponta szembekerültek e kérdésekkel, s jelentéseikből kiderül, hogy *vagyoni*, *foglalkozási alapon* döntötték el, hogy ki indián, mesztic, vagy kreol. A *kreol* vagyonos személyt jelent és meghatározott „úri” foglalkozást jelöl (pap, katona, jogász, tanár stb.). A *casta* (vagy *cholo*) a nem indián-nál azonos, s általában minden, földdel nem rendelkező kis jövedelmű személyt jelent. Az olyan indián is *casta* lett, aki nem tartozik közösséghez (ezek reorganizálódtak a század folyamán, bár a föld magántulajdona alapján, esetleg közös legelővel stb.; de ezeket hivatalosan nem ismerik el). Használják a *casta* szót a városi népességre is. Az *indián* a partvidék ültetvényein, a Sierra latifundiumain dolgozó *mezőgazdasági munkást* és a — *comunidadhoz* tartozó — *parasztot* jelent. Példák serege mutatja, hogy a személy gazdasági helyzetének megváltozásával a „faji” státusza is megváltozik — legkönnyebben persze az indián-casta, casta-indián viszonylatban. E „faji” tartalmú szavak viszonylag jól körülhatárolható társadalmi tartalmat hordoznak, társadalmi osztályok, rétegek megjelölésére szolgálnak; ugyanakkor használatuk jelzi a perui uralkodó osztálynak azt a törekvését, hogy uralmát e meglévő „faji” támasszal is megerősítse. A gyarmati korszak kreol ideológiai

sémái élnek e szóhasználatban tovább, kemény gazdasági viszonyokat kifejezve: az indián személyi adó — különböző elnevezésekkel — 1854-ig fennmaradt.

A XIX. századi kreol uralkodó osztály (nagybirtokosok, egyház, militarizmus) nemzettudatában az indián és a mesztiz nem kapott helyet. Az e században jelentkező új ideológiai áramlatok sem jelentettek e tekintetben változást. A perui liberalizmus (néhány kivételtől — pl. M. L. Vidaurre, P. Gonzalez Vigil — eltekintve) politikai céljait, eszméit tekintve (pl. az indián megítélésében) semmivel sem haladóbb, mint a perui egyház. A másik ideológiai áramlat, a pánhispanizmus — „hispanismo” — angolszászellenessége mellett a gyarmati múlt dicsőítésével, a katolikus egyház támogatásával („az egyház a perui nemzet pillére”) együtt jelentkezik, s a kreol uralkodó osztály ideológiáját fejleszti tovább, kelléktárul használva fel most már a *történelmi múltat* is.

Változás a század közepétől a „guano-korszakkal” kezdődik: a partvidéken a tőkés ipar megjelenése a városokban, a meginduló vasútépítés az ország szellemi arculatában is változásokat hoz. Folyóiratok, kulturális társaságok alakulnak, a társadalom- és természettudományok művelése (elsősorban az ásványtan jelentős) kezdődik meg, etnológusok, archeológusok kezdik tanulmányozni a perui vidéket, az indiánokat.

E folyamattal párhuzamosan születik meg az indián oktatásának, az *elemi és általános* oktatás bevezetésének gondolata *Pardo* elnöksége alatt (1872—76). *Pardo* maga is szorgalmazza e tevékenységet, de célja az indiánok asszimilálása.

Ezt a folyamatot szakítja meg a csendes-óceáni háború (1879—1883), s a Chilétől elszenvedett vereség következtében jelentkező társadalmi-gazdasági *krízis* jó talaja lesz az új eszméknek.

*

A csendes-óceáni háború megbénította az ország születő termelőerőit; a termelés és kereskedelem általános depressziója következett be; a pénz leértékelése, a külső hitelek megszűnése mélyíti el a válságot. A hatalom, a *civilista* periódus után, ismét a katonák kezébe került. Ez a háború világít rá először az uralkodó osztály gazdaság- és társadalompolitikájának hibáira, és *tudatosítja* azokat. Ebben a vereségben gyökerezik a társadalom egyes, főleg értelmiségi rétegeinek elidegenedése az uralkodó osztálytól, s kezdődik meg a radikális eszmék behatolása Peruba. Az ideológiai viták a vereség légkörében éleződnek és bontakoznak ki.

A háborús vereség okait keresve, először katonapolitikai oldalról vetődik fel az indiánkérdés: ha tanították volna, ha asszimilálták volna az indiánt, az képes lett volna hozzájárulni a háborús erőfeszítésekhez: méltósága és jobb társadalmi státusza hozzásegített volna a győzelemhez — hangzik az érv.

A *neoliberálisok*nak nevezett értelmiségi irányzat (lényegében a pozitívizmushoz kapcsolódnak), mely a külföldi tőkebefektetéseket s Peru rekonstrukcióját szorgalmazta, hasonló módon gondolkodik. *Carlos Lisson* (szociológus) ebben a gondolkörben számol az indiánnal, s bár elismeri annak tudatlanságát, „tehetetlenségét”, ezt nem faji alsóbbrendűségből gyökerezeti, hanem abból, hogy az indián szűk, korlátozott világban él, ahol nem tud kibontakozni.

Ebben az irányzatban közös a jövőt illető *optimizmus*, hisznek a haladásban, a kapitalista fejlődésben, s Peru eljövendő nagyságának alapját az oktatásban látják. *Javier Prado* írja: „A tanítás szükséges, és tanítani kell a munkán, az iparon keresztül, mely az erkölcsi nevelés legfontosabb eszköze. Nincs semmi, ami jobban erősíti a mai ember jellemét, semmi sem teszi jobban érdekeltté az ország jövőjét illetően, mint ha tanítják őt, hogy legyen gyakorlatias és körültekintő, és hogy akarjon gazdag lenni személyes erőfeszítésein keresztül...”

Ez irányzat törekvéseit akkor értékeljük helyesen, ha látjuk: a megoldást úgy képzik, hogy *fehér telepések* bevándorlásának növelésével kívánják keresztetni „az indián vért”. Ebből az is következik, hogy a neoliberálisok optimizmusa összekapcsolódik egyfajta „faji pesszimizmussal”, az indián lebecsülésével. *Prado* ezért javasolja a fehér bevándorlás fokozását. *Mariano Cornejo* ugyancsak az oktatás fejlesztéséért

tését javasolja, és sürgeti Peru uralkodó osztályát, tegyen többet az indiánért. *Capelo*, aki Junin szenátora, kormányakciót sürget, hogy a földbirtokosokat humánusabb magatartásra kényszerítsék az indiánnal szemben. *Villaran* hasonlóan vélekedik; vitatkozik azokkal is, akik az indiánt degeneráltnak tartják. Ezt történeti eredménynek tekinti: az *inka korszakban* az indián erős és egészséges volt, mondja.

Ezek a modern kapitalizmus fejlődését és annak érdekeit képviselő gondolkodók nagy hatással voltak a perui értelmiségre. A legfontosabb tevékenységükben az, hogy az indián faji alsóbbrendűségéről alkotott nézeteket vették célba. Az indiánok asszimilálása, a fehérek bevándorlásának fokozása problematikus, s ugyanígy az oktatás, morális nevelés túlhangsúlyozása is az; mint a kortárs *Manuel Gonzalez Prada* bebizonyítja, „*irreális és álszent álláspont*” ez, s egyáltalán nem az indiánok érdekeit védi. Ez a néhány, jelentős hatású gondolkodó megpróbálja a modern, ipari kapitalizmusnak megfelelő viszonyok felé irányítani Peru fejlődését, de tevékenységük — következetlenségeik, negatívumaik, filantrópiájuk miatt — nem törí szét a konzervatív, kreol gondolkört.

Amikor a radikális *Manuel Gonzalez Prada* hétevi európai tanulmányút után, 1898-ban hazatér Peruba, ő fogalmazza meg ennek az általa *indofil*nek nevezett irányzatnak a kritikáját. A fő célpontot *Gonzalez Prada*nál természetesen a rasszista nézetek jelentik, de kritikája a gyarmati korszakot és a XIX. századi perui uralkodó osztályt sem kíméli. A gyarmati korszakról írja: „... amikor a *Korona álszent* módon indiánvédő törvényeket adott ki, a valóságban ... hivatalosan megengedték a legyőzöttek kizsákmányolását, és egyidejűleg a kizsákmányolóktól humanizmust és igazságosságot követeltek; arra törekedtek, hogy humánusan hajtsák végre a büntényt, hogy igazságosan az elkövetett igazságtalanságot. S a köztársaság folytatta a gyarmati tradíciókat” — mondja *Gonzalez Prada*. Úgy látja, hogy az ember szeretet eszméit felhasználva, az elnyomók azért közeledtek az indiánhoz, hogy becsapva leigázzák és lezüllesszék őket. Ez jellemzi a modern, külföldi kapitalistákat is, akik a kizsákmányolás terén versenyezhetnek a gyarmati *encomenderó*kkal. Tovább folytatódott a kényszermunka, az erőszakos toborzás, az *enganche*. Az indiánnak nincsenek jogai, mondja *Gonzalez Prada*, s hozzáteszi: „Amikor az indián jogtalanság miatt protestál, engedetlenséggel vádolják, amikor pedig kollektív formában tiltakozik, ezt lázadásnak minősítik.” „A mi kormányformánk egy nagy csalást jelent, s nem lehet demokratikus köztársaságnak nevezni azt az államot, amelyben két- vagy hárommillió embert ténylegesen megfosztanak polgári jogaitól.”

Jól látja a XIX. század végén kibontakozó földbirtok-koncentrációt, mely az indián földek elrablását jelenti. Vitatkozza azokkal, akik a kultúra kiterjesztéséért fáradoznak, hangsúlyozza: „Nemcsak a tudományt, művészetet szükséges kiterjeszteni a világon, hanem a *jólétet is*.” S bár az indián, ma, morális szintjét tekintve, lehet, hogy alacsony fokon áll, de ez nem lehet érv a faji nézetek számára, mondja. Példákat hoz arra, hogy amikor az indiánokat iskolázzák és azok kapcsolatba kerülnek az emberi civilizáció kincseivel, ők éppoly kulturáltak lesznek, mint a spanyolok ivadékai. S megjegyzi: mégha szőke hajat visel és kék szeme is van, Peruban senki nem nevezheti magát fehérnek, hiszen a négy évszázad alatt hatalmas volt a keveredés.

Az oktatás nem oldja meg a problémákat, szögezi le *Gonzalez Prada*. Ahol hatalmas földbirtokok és föld nélküli szolgák vannak, ott a nemzet szükségszerűen kettészakad. Azoknak tehát, akik azt követelik: „Iskolát!”, azt kell felelni: „Iskolát és kenyeret!” Az sem járható út, ha az *inka birodalom újjáélesztésének* romantikus és irreális ábrándját vetik fel: „Az inka birodalom feltámasztása száználmas kísérletet jelent a dicső múlt utánzására...” Az út nem ez.

Gonzalez Prada lényegében minden, indiánokkal kapcsolatos álláspontot vizsgál és kritika tárgyává tesz, s ez a kritika jogos — s hozzá kell tennünk, egyedülállóan kemény, érteljes. Peruban a legmesszebbre jut el a marxisták előtt az indiánkérdés megítélésében. A megoldást egy *anarchista* válaszban fogalmazza meg: meg kell büntetni az elnyomókat! Azt a pénzt, amit az indián eddig alkoholra költött, puskára és patronra kell fordítania; erőszakra erőszakkal kell válaszolnia!

Ez az erőszak, bár a gondolatig egyértelműen nem jut el, a földtulajdonviszonyok megváltoztatását célozza: „Létezik egy kétségtelen tény: azokban a körzetekben tapasztalható nagyobb jólét, ahol eltávolították a nagybirtokosokat; nagyobb rend és nyugalom uralkodik azokon a településeken, ahol ritkán van jelen a központi hatalom képviselője.” S a végső konklúziója: „...az indiánoknak saját erejükből kell a szabadságot megszerezni, nem várakozva addig, amíg elnyomóik humanistákká válnak!” A Gonzalez Prada javasolta megoldás, minden emberi jószándék mellett sem a reális és eredményes megoldás felé mutat; anarchista megoldást javasol. Jelentősége ezért inkább a kritikai viszonylatban van: a fennálló társadalmi viszonyok bírálataiban.

Manuel Gonzalez Prada a XIX. század végén, e század elején egy haladó gondolatmenet csúcsát jelenti, egy olyanfajta tudat kiformalódásának kezdetét, mely szakít a gyarmati múlttal, mint örökséggel. Mariátegui, aki először vázolja fel a perui irodalom marxista felfogású történetét, Gonzalez Pradában látja az első perui író. Szerinte Gonzalez Prada előtt a perui irodalom gyarmati és spanyol jellegű: formában és tartalomban egyaránt. Mariátegui helyesen emeli ki Prada jelentőségét: Gonzalez Prada egy új nemzettudat kialakulásának első fázisát jelenti. Gonzalez Prada még 1888-ban írja: „Az igazi Perut nem alkothatják kreolok és külföldiek csoportjai, akik a Sierra és a Csendes-óceán közti földszávon élnek; a nemzetet az indiánok tömegei alkotják, akik a Cordillerák keleti lejtőin élnek.”

A Gonzalez Prada-i gondolat irodalmi megfogalmazását jelenti *Mariano*, aki a perui irodalomban először fejez ki „indigena” (= bennszülött) érzelmeket, s bár fiatalon hal meg, romantikus szemléletű, forradalmi írásai először hozzák az irodalomba a rurális, indián tematikát. *Matto de Turner* Aves sin mido (Madarak fészek nélkül) című könyve (1889) a századvégi indigenista tartalmú (= népies, indiánista) irodalom talán legkiemelkedőbb alkotása, mely az indiánok szenvedéseit, kizsákmányolását gazdag tárgyi anyaggal teszi konkréttá. Gondolata Gonzalez Pradát idézi: az indián tömegek a nemzet részét jelentik. Könyve nagy botrányt okozott, hiszen a földesúri terrort mutatta be. Turner regényének nagy része van abban, hogy az indiánkérdés konkrétabb, gyakorlatiasabb, majd forradalmi módon vetődött fel a XX. században.

Az indián tematika irodalmi jelentkezése mellett a politika területén is jelentkezett egyfajta „indigenismo”. 1908–10 után jogászok, szociológusok, néhány politikus — keresztényszocialista és szocialista eszmék hatására a vidék felé fordulnak. Különösen jelentős egy arequipai értelmiségi csoport munkája, ahol például a tanítók Első Regionális Kongresszusa az indiánok oktatásának kérdéseit vitatja meg (1911). Egyre több jogász vállalja indiánok védelmét földjük védelmében, mely földdek elleni támadás különösen Puno és a Titicaca-tó körzetében fokozódott. Ez az indiánbarát értelmiség arra a következtetésre jut (itt az orosz és mexikói hatás jelentős!), hogy az indián érdekeit legjobban a közösség, a *comunidad* tudja megvédeni, mert ez az indián életének kerete. 1915-ben az arequipai *Colegio de Abogados* (Ügyvédek Kollégiuma) javasolja „indiánvédő törvényhozás” megteremtését. Ezt egyes szenátorok felkarolják, s felvetik parlamenti bizottság kiküldését e célból. Puno-ban megszületnek ez időben az első tanulmányok az indián- és földkérdésről.

Nem véletlenül lett Puno a XX. század elején az ilyen irányú felvetések kezdeményezője. E körzetben a legnagyobb az indiánok közt a nyugtalanság, számos indián felkelés innen indul ki: ezért fordul e körzetben a figyelem az indiánok felé. Ezzel függ össze, hogy 1912-ben Billinghamurst elnök személyes megbízottat küld ki az indiánkérdés tanulmányozására *T. Gutiérrez Cueva* őrnagy személyében, aki már 1904–5-ben, mint Chuquito katonai parancsnoka, fellépett az indiánok védelmében. Cueva 1912-ben Canas körzetének katonai parancsnokaként könyvet írt az indiánok problémáiról, s elküldte az elnöknek. 1913-ban Chuquitóból számos panasz érkezik már Cueva ellen. Azzal vádolják, hogy Cueva segíti és felkelésre buzdítja az indiánokat, s az indiánok haciendákat fosztanak ki, s elterjedt a „bandolerismo”.

Amikor azután a haladó Billinghamst katonai államcsíny áldozata lett, Cueva őrnagy valóban felkelést szervezett, az indiánok élére állt, s felvette a *Rumi Maqui* nevet.

Ez a perui gondolkodásban, politikai életben jelentkező progresszív vonulat még kevésbé feltárt. Az e korszakról készült irodalom- és eszmetörténeti munkák alapján hajlamosak vagyunk ez irányzat hatásának, jelentőségének lebecsülésére, de ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Peru problémáinak megoldására történő válaszok, a megoldás alternatívái elsősorban „kreol” oldalról jöttek a századforduló táján, ez a „kreol” irányzat az erőteljesebb.

Ezt a „kreol” jelzővel ellátott irányzatot azonban nem szabad egynemű, homogen áramlatnak képzelnünk. *Ricardo Palma* esetében a „colonialismo”, a gyarmati múlt mint tematika a limai kreol középrétegek szemléletét fejezi ki, akiknél nem hiányzik az arisztokrácia elleni gúny és vád sem; tehát nem egyszerűen a gyarmati korszak apológiájáról van szó *Palma* esetében. Nem véletlenül látott a katolikus egyház *Palma* életművében ellenséget. *Ricardo Palma* a kreol középrétegek demokratikus részét képviseli, a limai „demos” hangját, egy olyan kreol középréteg gondolatait és érzelmeit fejezi ki, mely — *Mariátegui* szerint — a történelmi körülmények folytán nem tudott burzsoáziává válni, fokozatosan elvesztette pozícióit, befolyását, s ezért a régi arisztokrácia elleni érzelmei is növekvő jelentőségre tettek szert.

Ha *Palma* a limai kreol középrétegeket, *Abelardo Gamarra* a Sierra criollojának, kreoljának véleményét fejezi ki. *Gamarra* fiatalkorában radikális, aki saját bőrén tapasztalta az encomenderók és klientúrájuk hatalmát. Megértette: ezek az emberek nem képviselhetik és nem képviselik Perut.

Gamarra azt is jól látja, hogy a „95-ös forradalom” nem egy demokratikus köztársaságot hozott létre, mint azt a propaganda állítja, hanem egy civilista restaurációt csupán. *Chocano*, akinél a múlthoz kapcsolódás igen erős, nem a *Colonia*-hoz hanem a *Conquistá*hoz kapcsolódik. *Chocano* hangsúlyozza a különbséget: számára a *Conquista* hősi kaland, a nagy személyiségek korszaka, a *Colonia* pedig egy bürokratikus, despotikus vállalkozás. *Chocano* anarchista módon tiltakozik s áll szemben a 95-ös „forradalommal”, de később elfogadja azt, integrálódik az arisztokrácia értelmiségi bázisába.

Az említett példák, melyek egyébként a perui századforduló legfontosabb személyiségeit, legtipikusabb gondolkodóit is jelentik, illusztrációként szolgálnak arra, hogy lássuk: a hagyományos (a coloniától örökölt, a XIX. században új elemekkel gazdagodó) „kreol tudat”, mely viszonylag homogén, egységes és erős komplexumot jelentett, a csendes-óceáni háború utáni korszakban mind „indigenista”, mind „kreol” oldalról kritika alá került. Az említett gondolkodók tevékenysége ideológiai mozgást, változást jelez, jelzi azt, hogy megkezdődött egy modernebb társadalomfogalom, nemzetfogalom kialakulása Peruban.

A csendes-óceáni háború után — egy militarista periódust kivéve — az első világháborúig terjedő időszakban — civilista korszak van Peruban. E civilista korszak 1895-ben *Pierola* „forradalmával” kezdődött, s a XX. században már egy viszonylag felgyorsult kapitalista fejlődés következtében megjelenő új gazdasági erőt fejez ki: a partvidék, a *Costa* ültetvényes, külkereskedő tőkéseit, a Sierrában a bányászatban érdekelt tőkét; s mindezzel egy olyan tőkés érdekeltiséget és politikát is kifejez, melynek erősek a külföldi tőkés kapcsolatai. Ez a civilista politika gyakran került ellentétbe a Sierra latifundistáival és a militaristák ókonzervatív csoportjaival. Miután ez a kapitalista szektor a partvidéken erősödött meg, az uralkodó osztály különböző csoportjai közti ellentétek a *Costa*—*Sierra* ellentéteként fogalmazódtak meg, úgy, mint a centralisztikus, *Lima* vezette, és a federalisztikus elképzeléseket támogató *Sierra* ellentéte. Mindez persze lehetővé tette az uralkodó osztály számára az ellentétek lényegének elleplezését.

Ez a civilista politika, összefüggésben a lakosság növekedésével, a gyári munkásság megjelenésével a partvidék nagyvárosaiban, a kezdődő munkásmozgalommal, a tömegek problémáit elsősorban a *Costán* érzékeli, s a századforduló táján s után

a szociális törvényhozás óvatos bevezetésével igyekszik e városi tömegeket megnyerni (egészségügy, oktatás fejlesztése, társadalombiztosítás stb.).

Hogy a civilista, tőkés politika és a Sierra latifundistáinak ellentétei mennyire nem voltak alapvetőek, jól mutatja a civilismo új ideológiáját megfogalmazó generáció, a „900-as nemzedék”, a „futuristák”, akik e két csoport közötti harmóniát igyekeznek az ideológia segítségével s az ideológiában megteremteni.

Ez az irányzat, csoport a régi civilista garnitúra („neoliberálisok”) helyébe lépve igyekszik a megváltozott feltételek között felvenni a harcot a „radikális” ideológiák behatolása ellen.

E csoport szellemi atyja *Alejandro O. Deustua* (1849—1945), aki a régi és az „ifjú” civilismo közt jelent kapcsolatot, de akinek nézetei már nem a neoliberálisok racionális, utilitárius vonalát jelentik, hanem egy dekadens, irracionalista alapú idealista, teljesen retrográd filozófiát. A pozitivistákkal szemben az intuíció fontosságát hangsúlyozza, az értékek hierarchikus rendjét vezeteti be, ahol a tudományos értékek a morál, az istenképzet értékei mögött helyezkednek el. A civilista politika hagyományos vonalát elutasítva, mely a városi alsóbb rétegek felé tett engedelményeket, egy kis *elit* kialakítását és képzésének szükségességét hirdeti, mert szerinte az indián tömegek természetből képtelenek többre, mint létfenntartási javaik megtermelésére. Ezméiből következik, hogy a „neoliberálisokkal” szemben, akik a közoktatás fontosságáról beszéltek, ő az egyetemre fordít figyelmet — ennek kell az uralkodó elitet kitermelnie.

Deustua filozófiájához kapcsolódik a fiatal „futurista” irányzat, melynek képviselői a perui arisztokrácia fiai. Azt vallják: a materialista nézetek a középszerűséget teremtik meg, s megsemmisítik a kultúrát. Nyíltan megfogalmazzák: csak a felső osztály tagjai képesek uralkodásra. Ez a szemlélet a pozitivistákhoz képest nagy visszalépés; azok a nevelés révén elérhetőnek tartották, hogy a nép — az indián — képessé váljék a demokrácia gyakorlására. A polgári történettudomány és filozófiatörténet (Salazar Bondy) hangsúlyozza e csoporttal kapcsolatban: amikor a múlthoz fordulnak, az indián és gyarmati múlt értékeit *egyaránt* kiemelik. Fontos azonban hangsúlyoznunk: míg az indigenisták az indián múltból a *közösséget* emelik ki, itt az inka birodalom despotizmusa kap hangsúlyt, e csoport az *inka elitet* csodálja, mely egy hatalmas birodalmat képes volt kormányozni.

E csoport legfontosabb jellemzője a „pasadismo”, a múlthoz fordulás.

Az arisztokrata *Riva-Agüero* a Colóniában a nagy birodalmat dicsőíti. Ez a múlt a jelen problémáinak fényében válik még fényesebbé, s igen erős *antikapitalista* magatartásának ad ideológiai érveket. Erős történeti érdeklődése ezzel függ össze, a történelem politikai konzervativizmusának eszköztárát jelenti. A múlt nagysága ad alapot visszautasítani a kapitalista „materializmust”, mely megöli a lelkesedést, s mindent, ami nemes — mondja Riva-Agüero — degradál. Riva-Agüerónál nagy hangsúllyal jelenik meg az indiánkérdés megoldásának *asszimilációs* változata.

E politikai-ideológiai irányzat kreol „középosztálybeli” változatát jelenti Victor Andrés *Belaúnde*, aki deklasszáldott arisztokrata családból származik. A perui kreol középosztály növekvő szerepét vallja és követeli Peru politikai életében. Esméileg a Deustua—Riva-Agüero vonalhoz tartozik, de az a véleménye, hogy a felsőbbrendű, alkotóerővel rendelkező emberek egyre inkább a kreol középosztályból fognak jönni.

Francisco és *Ventura Garcia Calderon* az indiánkérdés megoldását a *mestizaje* (= meszticizáció) gondolatban fogalmazza meg. Ventura G. Calderon írja: „Mesztic nép vagyunk, melyben fehér, indián és néger egyaránt jelen van történeti szempontból... Semmisítsük meg végre a faji komplexust, mely még itt van közöttünk. Fogadjuk el... a három fajból álló ország tényét, mely majd egy napon egyesül. Az emberek szívükben érzik, hogy egyazon néphez tartoznak, amikor... közös eszméik, emlékeik, reményeik vannak. S ez az, ami a nemzetet jelenti.” E mestizajet hosszú történeti folyamatként fogják fel. Addig azonban, míg az indiánkérdést a neoliberálisok a kapitalista fejlődés érdekében kívánták — oktatással —

megoldani, e „futuristák” az „erkölcsi értékek” felől vetik fel a kérdést, „remélve”, hogy az indián majd részesedhetik a kulturális és erkölcsi értékekből. Ehhez azonban szükségesnek látnak az indián számára egy hosszú „gyámsági” periódust.

A mestizaje probléma egy valóságos folyamatra, a „keveredés” folyamatára hívja fel a figyelmet — ezt a folyamatot azonban a „futuristák” irracionális oldalról, idealista megközelítésből szemlélik.

E csoport múlthoz fordulásából következik, hogy megfogalmazzák azt is: a katolicizmus része a perui nacionalizmusnak, nemzetnek, morálnak. E csoport kezdeményezésére jön létre 1917-ben a limai *Katolikus Egyetem*, melynek vallott feladata az „új elít” kialakításának elősegítése lett.

Bár ez a perui értelmiségi csoport egy nagyon határozott körvonalú ideológiát dolgozott ki, tevékenységüket és hatásukat tekintve nem tudtak olyan tömegbázist kialakítani, mint ez a „neoliberálisoknak” sikerült, s nem tudtak olyan támaszt adni a kormányzatnak, mint annak idején a Pierola-rezsim kapott a „neoliberálisoktól”.

E két csoport — a „neoliberálisok” és „futuristák” — ideológiája közötti különbség jól tükrözi a perui gazdaság- és társadalomfejlődésben végbement változásokat. A „neoliberálisok” a perui gazdaság történetének egy válságos szakaszán a *kapitalizmus felé fejlődésben* látták a kiutat. A XX. század első éveiben, éppen e vágyott kapitalista fejlődés következtében egy sor ellentmondás jelentkezik, vagy mélyül el, illetve kerül felszínre. A kapitalizálódás következtében *gyorsul meg* az indián földek elvételének évszázada tartó folyamata, mely az indiánok mozgalmait, felkeléseit váltja ki; a partvidéken megjelenik a szervezkedő és a XX. század első éveiben már sikeres sztrájkokat folytató munkásosztály; felgyorsul a kreol középrétegek és az arisztokrácia egy részének deklasszálódása, melynek pozícióit egy alulról jött középréteg is veszélyezteti. A külföldi tőkebehatolás következtében létrejött exportkultúrák az ország gazdasági érzékenységét fokozzák, s a század elején ennek következtében Peruban gazdasági válságok jelentkeznek. Ilyen tények alapján az uralkodó osztály egyes rétegeiben az addig statikusnak hitt és látott perui társadalom vizsgálata az anarchia, a szétesés képzetét alakította ki. Ezért kezdődik a civilista (kereskedőtökés, ültetvényes, és a bányászatban érdekelt tőkés csoportok), valamint a Sierra feudálisainak közeledése, s kezdődik meg egy közös elitista koncepció kialakítása, melynek célja az osztályuralom igazolása és stabilizálása. Ebben az ideológiában azután a kreol ideológiai örökség egy irracionális, idealista filozófiai alapot nyer, mely érveit a perui *múltból*, a gyarmati örökségből meríti, illetve ehhez az örökséghez visszanyúlva alakít ki elitista történetkonceptiót.

A „neoliberális” és „futurista” ideológia közötti különbségek tehát egy átalakulóban levő, illetve ezt az átalakulást megkezdő társadalom változásait tükrözik. Ez a folyamat a burzsoá filozófia XX. század eleji fejlődésétől természetesen nem választható el, hiszen eszmei sémákat innen szerez a perui 900-as nemzedék (pl. Bergson).

Ez a csendes-óceáni háború utáni szakasz, mely az első világháború végéig tart, ideológiatörténeti szempontból igen fontos periódus. Tulajdonképpen ebben a korszakban jelentkezik — haladó vagy reakciós módon — a társadalom fejlődésével, problémáival kapcsolatos kérdésfelvetések. Megkezdődik az eddig mozdulatlan társadalmi szerkezet bomlása: ezt tükrözi az *asszimiláció* és a *mestizaje* gondolata, melyben a nemzetté válás kérdése, ennek *lehetőséges útjai* fogalmazódnak meg.

E korszakban a kreol *archaikus* „nemzettudat”, mely kizárta a társadalom nem kreol csoportjait, *modernizálódik*: ezt az asszimiláció gondolata és a mestizaje fogalom beépítése a kreol gondolatrendszerbe, egyaránt jelzi; mindkettő — bár más-más hangsúllyal — az indián beolvasztását jelenti és követeli. A legerősebben Gonzalez Prada által megfogalmazott koncepció egy *indián alapú* nemzetfogalom kialakulásának kezdetét jelenti, s a comunidad „felfedezése” a század elején ezt az irányít erősíti. E korszakban lényegében a nemzetté válás problémáinak kapcsán vetődik fel az indiánkérdés, s alakul ki az indián tematika, indiánszimpatia, az „indigenismo”. A gazdaságfejlődés eredményeként, ahogy a piaci kapcsolatok — ha ná-

gyon lassan is — egyre inkább bekapcsolják a perui vidéket a gazdaság vérkeringésébe, ez az *integráció* társadalmi problémaként jelentkezik, s csapódik le az ideológiában is. A megoldást a kreol „látószög” az asszimiláció vagy mestizaje révén, tehát kreol vezetéssel képzeli el, a gyarmati korszakból örökölt, átmentett hatalom konzerválásával. Az indigenista vonal *indián prioritást* követel, s ami ezzel együtt jár, a latifundiumok széttörését — végső következményében egy *polgári demokratikus forradalmi átalakulást* követel és hirdet.

Az 1884—1918 közötti időszak vitáiban tehát lényegében arról van szó, hogy az integráció kinek a vezetésevel, milyen értékek és pozíciók megőrzésével jöjjön létre, arról, hogy ebben az átalakuló társadalomban milyen helyet foglaljon el az indián. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy ezek a problémák inkább csak körvonalazódnak. A mexikói forradalom, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása, a marxizmus latin-amerikai térhódítása révén az 1920-as években fognak e kérdések — s ezekről a viták — kibomlani. Ezek a világtörténeti jelentőségű változások jelentik azt a katalizátort, mely a nagy ideológiai irányzatok (aprismo, marxizmus, hispanidad) kialakulását meggyorsítják. Az indiánkérdés — s a vita magasabb szinten — ezekben az áramlatokban, irányzatokban válik egyik kulcskérdéssé.

DÉNES IVÁN ZOLTÁN

Egy „dezilluzionálás” önellentmondásai

A politikai elfogultság által vezérelt, közvéleményt uraló dillettantizmussal szemben a magyar történettudomány követelményei: egyetemes történeti látókör és a forrásanyag módszeres kutatásán alapuló tárgyilagosság. E tételt Szekfű Gyula *A száműzött Rákóczi* című, 1913-ban megírt és publikált művében szegezi szembe első ízben az olvasóközönség nyilvánosságával Thaly Kálmán történetírói munkásságának máig sokban érvényes bírálata kapcsán. Ez az addig Szekfű által is már többször megfogalmazott norma, bár korántsem novum a magyar történettudomány történetében (maga a historikus sem tartja annak), mégsem valósul meg Szekfű Gyula életművében. A „kuruc”, „labanc” történetírói irányzatok meghaladásának igényét hangoztatót nem joggal, csak a kérdést leegyszerűsítve vádolták későbbi ellenfelei a „labanc” szemlélet újjáélesztésével, ha legtöbbször tételei jórészt még az övéinél is leegyszerűsítőbbek voltak. Védelmezői szintén nem teljesen alaptalanul mondhatták, hogy „a történetíró” a két világháború között is a provinciális szűkeblúséggel szemben a „megszokottól eltérő” minőséget és nagy formátumot képviselt. Mégis a történetírástól a realitásokat számon kérő Szekfű végső fokon maga is illúziók újratermelőjévé vált. Szándéka: a magyar történettudomány (és részben ennek révén az egész magyar szellemi élet) szemléleti, tematikai és metodológiai megújítása. Munkásságának végső eredménye: a „hamis realizmus” eszményként való újratermelése, a „beletörődök bölcsességének” ismételt s hovatovább belső meggyőződéstől vezetett igazolása.

Mi magyarázza szándék és eredmény ilyen fokú hasadását? Miért nem haladja meg a leegyszerűsítéseket az egykoron azok ellenében utat kereső? Miért alakul ki és termelődik újjá a magyar történettudományban egy olyan dichotómia, amely végül is jó és rossz időtlen küzdelmében látja a magyarországi történeti folyamatok közös alakképét, a szereposztás eltérő felfogása szerint értelmezve különbözőképpen az egyaránt ahistorikus szerepeket? Nincs kiút a történeti morál alternatív értelmezéséből: vagy vállalni a bukásra ítélt hős tragikus, ám csak elvont eredményeket érvényesítő szerepét, vagy a hatalommal megegyezőket emelni erkölcsi piedesztálra? A dilemma közös előfeltevései — a fojtogatóan zárt lehetőségkeret okozta